

SOSYOLOJİ ve ATASÖZLERİ

Sociology and Proverbs

Hüseyin Bal¹

Öz

Bu çalışmada sosyolojinin kültürün taşıyıcısı olan atasözlerine niçin ve nasıl yaklaşması gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır. Amaç sosyolojinin konuya ilgisini güçlendirmek, yönetime ilişkin önerilerde bulunmaktır. Bunun için atasözlerinin özellikleri, Türk atasözlerinin kaynakları, sosyologların atasözlerini kullanma biçimi, sosyolojinin konuyla ilgilenme gerekçeleri, toplum tipleri ve atasözlerinin ilişkisi, atasözlerine ilişkin sosyolojik yaklaşımlar, yöntem yaklaşımı, tematik analiz örnekleri ve sonuç önermelerinin oluşturulması sağlanmıştır. Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânu Lûgati't-Türk'de yer alan atasözleri esas alınmıştır. Buna göre değişen, değişmeyen veya kısmen değişen atasözleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, atasözleri, kültür.

Abstract

This study focuses on why and how sociology should approach proverbs, which are the carriers of culture. The aim is to strengthen sociology's interest in the subject and to make suggestions about the method. For this purpose, the characteristics of proverbs, the sources of Turkish proverbs, the way sociologists use proverbs, the reasons for sociology's interest in the subject, the relationship between society types and proverbs, sociological approaches to proverbs, methodological approach, thematic analysis examples and concluding propositions have been formed. The proverbs in Kashgarli Mahmut's Dîvânu Lûgati't-Türk were taken as basis. Accordingly, changing, unchanging or partially changing proverbs were determined.

Keywords: Sociology, proverbs, culture.

Giriş

Kültür sözel-yazılı, maddi-manevi, düşünsel-uygulamalı olanın bir toplamı olarak toplumların ruhudur. Atasözleri kültürün bir ögesi olduğu gibi onun taşıyıcısıdır. Atasözleri, kültürel anlayışların, değerlerin, uygun davranış modellerinin sürekliliğini sağlar, kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkin rol oynar. Atasözleri geleneksel olanın bir göstergesi olmakla birlikte kendisi değişim içindedir. Bu değişimi kaynaklara dayanarak belirlemek önemlidir. Biz bu çalışmada tarihsel boyutu anlamak için Sümer atasözlerini ve eski Türk atasözlerini değerlendirdik. Bununla birlikte Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânu Lûgati't-Türk adlı eserinde yer alan Türk atasözlerini esas aldık ve zaman zaman güncel atasözleriyle (Aksoy'un derlemesi) karşılaştırdık.

Bu çalışmada kültürün taşıyıcısı olan atasözlerinin genel özelliklerini, tarihsel süreçteki görünümünü, Türk atasözlerinin kaynaklarını ve özelliklerini, sosyologların atasözlerini kullanma biçimini, sosyolojinin ilgilenme gerekçesi ve şeklini, atasözleri inceleme yöntemini belirlemeye ve birkaç tematik analiz örnekleri sunmaya çalışılmıştır.

Kavram, Anlam Olarak Atasözü

Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânu Lûgati't-Türk'te yer verdiği atasözleri Arapça *mesel* ve Türkçe *sav* sözcükleri ile anılmıştır. Osmanlıcada *darbimesel* olarak geçer. Darbimesel, aslında duruma uygun bir söz ya da atasözü söylemek demektir. Nabi şöyle diyor; "Söz odur aleme senden kala bir darbimesel." (Aksoy, 1993: 14).

Dîvânu Lûgati't-Türk içinde atasözü sâw (mesel), *kıssa* olarak geçmektedir:

*sâw. Mesel [atasözü]. sâwda mundag kelir: *Meselde böyle denir.*

¹Prof. Dr. Antalya Belek Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, huseyin.bal@belek.edu.tr / ORCID: 0009-0008-8468-7853.

*sâw. Kıssa, Hikâye [anlatı], Risâle [mesaj], Kelam, Hadis [haberler, sözler].

Buradan hareketle bir “peygambere **sâwçı** denir; çünkü peygamber kıssalar anlatır, hadisler söyler, Allah’ın kelamını aktarır ve meseller sunar.” (Dîvânu Lûgati’t-Türk: 477) .

Aksoy’un tanımı; “Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırır ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözlerdir.” (Aksoy, 1993: 14).

Par’ın tanımı; “Atasözleri, atalarımızın sosyal yaşantımızı, denemelere dayalı olarak, eleştiri, öğüt, genel kural biçiminde yorumlayan özlü sözlerdir.” (Par, 1993: 5).

Yapılmış tanımlardan hareketle atasözlerinin özelliklerini (1) geçmiş kuşaklardan gelmesi, tekrarlanması (2) hayat tecrübelerine dayanması (3) bilgelik, estetik içermesi (4) ortak değerleri, kültürü yansıması (5) bir yargı ifade etmesi (6) kısa, özlü, hikmetli söz olması (7) düz anlamdan çok yan anlam içermesi şeklinde sıralayabiliriz.

Atasözleri bir toplumun aynasıdır. Toplumsal davranış biçimlerini, felsefesini, hayat tarzını, değerler sistemini, insan-doğa, insan-insan etkileşimini, iktidar-güç kullanma biçimlerini özetle o toplumda sosyal olan her şeyi yansıtmaya özelliğine sahiptir.

Atasözlerini İnceleyen Bir Disiplin: Paremiyoloji (Atasözubilim)

Atasözünü çalışmalarını belirtmek için kullanılan *paremiyoloji (atasözubilim)* kavramı, Yunanca paroimia ve logos sözcüklerinin bileşiminden oluşmaktadır (Sağlam: 46). Paremiyoloji (paremiology) atasözlerinin derlenmesi, çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılması, kavram ve dil yapılarının incelenmesi etkinliklerini kapsar. *Paremiyoloji (atasözubilim)* Osmanlıca karşılığı *İlmü’l-emsâl*’dir. Paremiyoloji (atasözubilim) kavramsal olarak var olmakla birlikte sistemli, süreklilik gösteren, kavramsal, yöntemsel bilgilerin bütünlüğünde bir alan var olsa da biz ayrıntısına ulaşamadık. Bu alanda paremiyoloji bilgini olarak tanınan Alman Wolfgang Mieder (1944-) öne çıkmaktadır. Bazı kitap ve makalelerinin adları atasözlerinin özelliğini yansıtmaktadır. Örneğin “Çoğunluğun Bilgeliği: Atasözünü Üzerine Denemeler” (1981), “Ata-Atasözleri Asla Mevsim Dışı Değildir: Modern Çağda Popüler Bilgelik” (1983), “Çarpık Bilgelik: Modern Anti-Atasözleri” (1999), “Atasözleri Sözcüklerden Daha Yüksek Sesle Konuşur” (2008) vb.

Tarihsel Süreçte Atasözleri

1.Sümerlerde Atasözleri: Yazılı Olan İlk Atasözleri

Atasözleri sözlü kültürün eseridir. Ancak yazıya geçirilmesi orijinal hallerinin belirlenmesi, korunması, geleceğe aktarılmasını sağlar. Yazıyı ilk defa bulan ve kültürel, hukuksal, ekonomik vb. tüm toplumsal olayları tabletler üzerine yazarak kalıcılığını sağlayan Sümerler Mezopotamya’da MÖ 4000-2000 yılları arasında yaşadılar ve büyük kent devletlerini kurdular. Sümerlilerin MÖ 1800’lü yıllarda oluşturdukları atasözleri ve deyimler irdelendiğinde muhteva yönünden Türkçe atasözünü ve deyimleri ile şaşırtıcı derecede denklik içinde oldukları görülmektedir (Eser ve Kılıç, 2021: 1661).

Sümer Atasözleri

Eser ve Kılıç, Sümer atasözlerini Edmond Gordon, *Sümer Atasözleri: Eski Mezopotamya’da Gündelik Hayata Bakışlar*) ve Samuel N. Kramer, *Tarih Sumer’de Başlar* adlı eserlerden yararlanarak belirlemişler ve yorumlamışlardır. Biz burada bu atasözlerini belli temalar altında topladık.

Beklenti

“Yaban öküzünden kaçarken, yaban ineği karşıma dikildi.” (Güncel: Yağmurdan kaçarken doluya tutulma)

“O tilkiyi henüz yakalamadı, fakat tasmaını yapıyor.” (Güncel: Doğmamış çocuğa don biçilmez, dereyi görmeden paçaları sıvama)

Yaşama tarzı

“Kim bir bey gibi bina yaparsa, köle gibi yaşar, kim bir köle gibi ev yaparsa bey gibi yaşar.”

“El ele adamın evi yapılır, mide mideye adamın evi yıkılır.” (Sürekli tüketimin sakıncasını anlatıyor)

“İyi giyinen kimse önünde herkes eğilir.” (Bugün de geçerli)

Kadınlar

“Karım mabette, annem aşağıda nehirde ve ben burada açlıktan kıvranıyorum.” (Erkeğin çaresizliği)

“Kim karısına veya çocuğuna bakmıyorsa, onun burnunda tasması yoktur.” (Köleler gibi sorumluluk taşıyor demektir)

“Evde huzursuz bir kadın, acıya acı katar.” (Çok doğru)

Erkekler

“(Erkeğin) mutlu olmak için: evlenmek, onun bittiğini düşününce: ayrılmak.” (Erkeğe tanınan ayrıcalık)

“Çöl matarası adamın hayatıdır, Pabuç adamın gözüdür, Karısı adamın geleceğidir, Oğul adamın sığınağıdır, Kızı adamın kurtarıcısıdır, Gelin adamın cehennemidir.”

Etik tutum, davranış, ceza

“Hiç kimseye “ne kötü bir şey yaptın” deme.”

“Boyun eğmede verilen şey bir meydan okuma aracı olur.” (Pasif direniş)

“Onu cezalandıran kendi tanrısıdır, başka kurtarıcı tanımaz.”

Fakirlik- zenginlik

“Fakir yaşamaktansa ölmeli, Ekmeği olursa, tuzu olmaz, Tuzu olursa, ekmeği olmaz, Eti olursa, kuzusu olmaz, Kuzusu olursa, eti olmaz.”

“Fakir adam gümüşünü kemirir durur.”

“Gümüşü çok olan mutlu olabilir, Arpası çok olan mutlu olabilir, Fakat hiçbir şeyi olmayan rahat uyuyabilir.” (Fakirliğe övgü)

“Zenginlik zor ama yoksulluk her zaman elinizin altında.”

“Mülkün harcamaları icra memurunu mutlu etti.”

“Öleceğiz, harçayalım, Uzun yaşayacağız, biriktirelim.” (Eser ve Kılıç, 2021: 1661-1682).

Sümerler atasözleri ve deyimleri tabletlere yazdıkları için bugün üzerinde konuşabiliyoruz. Sonuçta Sümerler ne kadar uygar olurlarsa olsun ataerki değerler sistemi hâkimdir. Bu sistemde yöneticiler, güç sahipleri, erkekler ve yaşlılar belirleyicidir. Kent devletleri, her birinin tanrı ve tanrıçaları, onları temsil eden kral ve kraliçeleri vardır. Toprak dağıtılmıştır fakat eşit değildir.

2. Türk Dünyası Atasözleri

Orhun Abideleri’nde Atasözleri

Türk tarihinin ilk yazılı belgesi olarak kabul edilen Orhun Abideleri, sosyal yaşantının bütün alanlarında, günün bilgilerini kayıtlı bir şekilde bizlere aktaran en önemli şaheserlerimizden biridir (Gönen, 2006: 12). Tonyukuk Abidesi’nde yer alan atasözü örnekleri:

“(Bir şey) yufka iken (onu) büküp toplamak kolay imiş (derler); (bir şey) ince iken (onu) kırıp parçalamak kolay (derler). (Fakat) yufka kalın olursa (onu) büküp toplamak müşğül (olur) imiş; ince kalın olursa (onu) kırıp parçalamak sarp (olur) imiş (derler).” (Burada düz anlam açıktır. Yan anlam olarak zayıf olanlar birlikte davranırlarsa güçlü olurlar anlamı görülür)

*Açsar tosak ümezsün Bir todsar açsık ümezsün. Aç olduğun zaman tokluk (nedir) bilmezsin, bir defa doyunca (da) açlık (nedir) bilmezsin (Cafeoğlu, 1930: 45-46; aktaran Gönen, 2006: 12-13). Dîvânü Lûgati’t- Türk’te bu atasözü şöyle olmuş; Aç ne yemez, tok ne demez. (Yani aç her şeyi yiyebilir, tok olan / güçlü olan da her şeyi söyleyebilir)

Uygur Dönemi Atasözleri

Sağdan sola doğru yazılan Uygur Türkçesi 8-18. yüzyıl arasında etkili olmuş. Berlin Turfan yazmaları arasında bulunan bir tıp kitabının boş kalan sayfalarında 14 atasözünün yer aldığı belirtilmektedir (Gönen, 2006: 14-15). Örnekler, anlaşılır olması bakımından günümüz Türkçesi ile verilmiştir:

1. Erdemli insan cevherle birdir / Erdemsiz insan çizme içindeki taban astarı ile birdir.
2. İyilik yapan insan burkanlarla birdir / İyilik yapmayan insan boş bakır ile birdir.
3. Bey olmayacak kimse bey olursa, her yol kavşağına sopa koyar / Şöhrete lâyük olmayan kimse şöhret bulursa her dağın sırtına işaret diker.
4. Yağmur yağarsa kabın olsun, örtünmek gerek / Kötü insan yakın gelirse, gizlenmek gerek. (Yağmur yagsa kapung bolsun yabingu kergek / Yavuz kişi yakın kelse abingu kergek)

Kutadgu Bilig'te Atasözleri

Yusuf Has Hacıp tarafından 1069-1070 yılları arasında yazılan bu eser, Karahanlılar Devleti'nin hakanına sunulmuştur. Eserin adı *kutlu bilgi* ya da *saadet veren bilgi* anlamlarına gelmektedir. Bu eserde 'atasözü' kelimesine Arapçanın etkisi altında *mesel* adı verilmiştir. Müellif, manzum niteliğindeki eserinde atasözlerini büyük bir ustalıkla kullanarak eserinin edebî yönünü daha da zenginleştirmiştir. Birkaç örnek:

“Negü ekse yirke yana ol önür Negü birse evre anı ok alır” (1394) (“Ne ekersen onu biçersin” atasözünü karşılar)

“İve kılmış işler ökinçi yarın” (587) (Acele işin sonu pişmanlıktır)

“Serinse bulur er mesel köke yol” (1322) (“İnsan sabrederse göğe bile yol bulur, bu meseldir.” anlamında olup “Sabreden derviş muradına ermiş.” atasözünü andırıyor) (Oy, 1972: 155-156; aktaran Gönen, 2006: 22).

Dîvânu Lûgati't- Türk'te Atasözleri

Kaşgarlı Mahmut tarafından (1072- 1074) yazılan eser Araplara Türkçeyi tanıtmak amacıyla kaleme alınmış ve Türk dilinin kuralları yanında atasözlerine de geniş yer verilmiştir. Yazar çalışmasını şöyle anlatır; “Onların yaşadığı şehirleri, bozkırları dolaştım ve Türk, Türkmén-Oguz, Çigil, Yağma, Qırqız lehçelerini ve manzumelerin öğrendim. Ayrıca bu dili en iyi ve en etkili şekilde konuşanlardan, en eğitimlilerden, soyu en köklü kişilerden ve kargı sallamakta en beceriklilerden birisiyim. Türk kavimlerinden her birinin lehçesini mükemmelen öğrendim ve güzelce sıralanmış bir tertib içinde kapsamlı bir kitapta topladım. Bu kitabı Cenab-ı Hakk'tan yardım dileyerek ve bâkî kalan bir âbide, ezeli ve ebedi bir hazine olması arzusuyla yazdım ve buna **Kitâbu Dîvâni Lugâti't-Türk** adını vererek Kudsî, Nebvî, İmamî, Hâşimî ve Abbâsî silsilesinden, Âlemlerin Rabbi'nin vekili, Emirü'l-müminün'e, Şeyhimiz ve Efendimiz Ebû'l-Kâsım Abdullah ibn Muhammed el-Muktadî bi-Emrillâh'a adadım...” (2005: 11-12). Dîvânu Lûgati't-Türk, ansiklopedik bir sözlük niteliğindedir. Ayrıca eski Türk toplumlarının katılımlı gözlemine, yakından araştırılmasına dayandığı için sosyolojik değerinde bir saha çalışmasıdır. Türk boylarının adları, sembolleri, mitolojileri, folkloru, tarihleri, dilleri özetle kültürü yansıtılmaktadır.

Sosyoloji-Kültür Sosyoloji ve Atasözleri

Atasözlerini gündelik hayatın her alanında, sanat, kültür, folklor, tarih, edebiyat içinde yer alan halk bilgeliği olarak kabul edebiliriz. Biz bu çalışmada atasözlerinin incelenmesinde sosyolojinin / kültür sosyolojisinin önemli bir rol alması gerektiğini savunuyoruz. *Atasözleri her şeyden önce kültürel bir toplumsaldir*. Atasözü; bir fikri ve/veya öğüdü mecaz yolu ile kısa, kesin olarak anlatan eskiden beri söylene gelmiş veciz sözlerdir. Çoğunlukla halkın ortak bilgeliğini dile getirir. Atasözleri kültürün ögesi ve taşıyıcısıdır.

Antropolog Edward Burnet Tylor'a göre kültür; bilgileri, inançları, sanatları, yasaları, ahlakı, giysileri ve bir toplum üyesi olarak insanın edindiği tüm diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür (Dolot, 1991: 29). Antropolog Bronislaw Malinowski kültürü bütünsel bir yapı olarak ifade eder: “Kültür, aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgeler-

den, insana özgü düşün ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütünsel bir toplumdur.” (Malinowski, 1990: 39). Sosyolog Giddens için kültür bir toplumun üyelerinin veya toplum içindeki bir grubun yaşama tarzına göndermede bulunur. Bunun içinde onların giyim alışkanlıkları, evlilik âdetleri, aile yaşamları, çalışma ilişkileri, dinsel törenler ve serbest zaman meşguliyetleri yer alır (Giddens, 1997: 18). Aslında kültür, doğanın dışında kalan, insan ürünü olan ve sosyal hayatın içinde gelişen her şeydir. Bu bağlamda kültür hem toplumun kimliğini, kişiliğini ifade eder hem de toplumun yeniden üretilmesini gerçekleştirir.

Kültür, geleneksel anlayışa göre *maddi* ve *manevi* olmak üzere iki boyutta incelenmiştir. Yeni anlayışlara göre kültür üç boyutludur. Bunlar; *bilişsel* (zihinsel ürünler, anlayışlar, değerler vb.), *normatif* (davranışsal) ve *maddi* boyutlardır. Atasözleri kültürün *bilişsel* (zihinsel ürünler, anlayışlar, değerler vb.) boyutunda üretilen, aktarılan, yaşanmışlıkların ürünü olan, ne zaman ve kimin tarafından söylendiği bilinmeyecek kadar eski olan, uzun anlatımlar yerine özlü söz olarak işlevseldir. Kültür kendi içerisinde folk kültür (halk kültürü), popüler kültür (yaygın kültür), elit kültür (üst kültür) biçiminde ifade edilebilir. Atasözleri, folk/halk kültürünün bir ögesi olarak;

1. Anonimdir (Halkın ortaklaşa üretimidir.)
2. Fikirseldir (Tecrübe edilmiş olayları doğrudan aktarılabilen veya iletilebilen özlü fikirlerdir.)
3. Tarihseldir (Nerede, ne zaman oluşturulduğunu belirlemek zordur.)
4. Süreklidir ve kuşaklararası aktarımı sağlar.

Sosyologlar ve Atasözleri

Alman sosyolog Max Weber, “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*” adlı çalışmada konusunu açıklarken atasözlerini derin anlamlarını kullanmayı tercih eder. Örneğin şu Alman atasözlerine dikkat çeker; “Atasözü ya *iyi beslenin ya da rahat uyunun*” der. Buna göre Protestanlar çok iyi beslenirken Katolikler rahat uyumak isterler (Weber, 1997: 42).

“Şu atasözünü unutma: *En iyi miktarı öneren, herkesin cüzdanının efendisidir.*” Aldığını söz verdiği zamanda ödeyen biri, her zaman ödünç alabilir (Weber, 1997: 51).

“*Sığırdan donyağı yaparlar, insanlardan para*”. Bu pintilik felsefesi para sahibi olmasından dolayı itibarı yüksek olan adamın idealidir (Weber, 1997: 53).

“Tanrı zor elde edileni sever (Weber, 1997: 80). (Latince bir söz) . Bütün bunlar Weber’in Alman (veya başka) atasözlerini kullanması yani kültürel birikiminden yararlanması önemlidir. Bu durum sosyologlar için önemli bir mesajdır.

Amerikalı sosyolog Ezra Park *Şehir* adlı çalışmada eski bir Alman atasözünü kullanır. “Eski Alman atasözü derki; “**Şehir havası özgürleştirir.**” Bu, şüphesiz ki, Almanya’nın özgür şehirlerinin imparatorun himayesinden yararlandığı ve kaçak serflerin -eğer bir yıl bir gün boyunca şehir havasını solumayı başardılarsa-özgür kalmalarına dair yasanın mevcut olduğu o dönemlere bir atıftır (Park, 2015: 49). Bu atasözü Avrupa’da tarihsel bir gerçeği, köylülerin şehre gitmesinin yasak olduğu dönemlerde söylenmiş bir atasözünü anlatmasına rağmen bugün için de farklı anlamda geçerlidir. Şehirde yaşayanlar kendilerini daha fazla **özgür hissediler**. Kentleşme olgusu, bireyselliğin artışı özgürlüğü destekler. Park bunları doğrudan da söyleyebilirdi, ancak olguyu çok iyi yansıtan bir atasözünü kullanmış olması anlamlıdır.

Sosyologlar onca bilimsel ve akademik dil içinde olguları anlamaya ve açıklamaya çalışırken tam da o duruma uygun ulusal ya da evrensel bir atasözü kullanırlarsa daha estetik daha kalıcı bir söylem üretmiş olurlar.

Sosyoloji Atasözleri ile Niçin İlgilenmelidir?

Atasözleri halkbilim (folklor), edebiyat, etnografi ve sosyolojinin ilgi alanına girer. Sosyoloji toplumsal olan her şeyi anlama çabasıdır. Bu manada atasözleri sosyolojinin ve onun alt disiplini olan kültür sosyolojisinin inceleme alanlarından biri olmalıdır.

Atasözleri kültürün bir ögesi ve aktarıcısıdır. Kolektif toplumsal tecrübenin bir yansımasıdır. Birikimli,

sürekliği olan sosyalleşme aracıdır. Bu nedenle toplumsal ilişkileri, davranışları, tutumları, olguları, grupları anlama -açıklama çabasında olan sosyoloji kültürü ve onun bir ögesi olan atasözlerini incelemelidir.

Atasözleri toplumsal zihniyeti yansıtmaları bakımında sosyologları ilgilendirir. Sosyoloji toplumsal değerleri, normları anlamaya çalışır. Bu bağlamda atasözleri sosyolojinin ilgi alanına girer.

Atasözü, eski kuşakların derin, birikimsel deneyimlerini içerir. Bu haliyle yeni kuşaklara aktarırsa, onlar tarafından kullanırsa yaşarlar. Bu durum, toplumsallaşma ve eğitim süreçleriyle yakından ilgilidir.

Durkheim'a göre "... eğitim, yetişkin nesillerin toplumsal yaşam için daha olgunlaşmamış kişiler üzerinde uyguladığı etkidir...*Eğitim genç neslin toplumsallaşmasıdır.*" (Durkheim, 2016: 54).

Eğitim genç neslin toplumsallaşması ise bu süreçte atasözlerinin damıtılmış deneyimler olarak özel bir önemi vardır. Atasözleri yeni kuşaklara ulaşırsa onlar tarafından benimsenip içselleştirilirse, onlar da kendilerinden sonra gelenlere ulaştırırsa sürekliliği sağlanır. Yani genetik olarak kodlanan ve aktarılan değerler yaşar, işlevsel olur.

Sosyolog atasözleriyle ilgilenmelidir. Bunu en az iki bakımdan yapmalıdır. 1) Atasözlerinin arkasındaki kolektif bilinci ortaya çıkarmak için. Yani atasözlerinin toplumsal olguları, insanlar arası ilişki ve etkileşimleri nasıl yansıttığını anlamak için. 2) Tüm söylem ve metinlerde (sosyolojik metinler dâhil) atasözlerinin niçin ve nasıl kullanıldığı ve amaca ne kadar hizmet ettiğini anlamak için.

*Sosyolog atasözlerinin toplumsal temellerini, işlevlerini, değişimlerini anlamaya çalışmalıdır.

*Sosyoloji kültürde canlı bir organizma gibi doğan-yaşayan-değişen atasözlerini belirlemek, onların *sosyalleşmede* oynadığı rolü tespit etmek için ilgilenmelidir.

*Sosyoloji atasözlerinin ruhunda gizli gibi duran güç-iktidar ilişkilerini, sosyal statü, sosyal tabaka farklılıklarının ortaya çıkarmaya çalışmalıdır.

*Toplum-kültürün organize edilmiş ve sürekli güncellenen hâli olduğuna göre sosyolog kültürün dinamik bir bölümü olan atasözlerinin kültürel değişimdeki rolünü anlamak için onunla ilgilenmelidir. Burada *kültür sosyolojisinin* kavramları/kuramları işlevsel olabilir.

*Atasözleri bilgelikle ne kadar yüklü ise o kadar onaylanır, kuşaktan kuşağa aktarılır. Bilgelik tarihsel birikimin, hayat tecrübesinin, uzak görüşlülüğün sonucu olarak ortaya çıkar. Bu manada *bilgi sosyolojisi* bu bilgeliğin toplumsal boyutlarını, ideolojik yükünü belirleyebilir.

*Araştırmacı olarak sosyolog atasözleri içinde kültürleri, etnik kimlikleri, kadınları, bazı toplumsal grupları küçümseyici, ötekileştirici olanları, güçlüden yana kullanılanları belirlemeli ve bunların ne anlama geldiğini yorumlamalıdır.

*Kültürün önemli kodları olan atasözlerini anlamak, işlevsel olanları, anlamlı-doğru olanları genç kuşaklara aktarmak her yurttaş gibi sosyoloğun da toplumsal görevidir.

Bazı Sosyolojik Belirlemeler:

1. Toplum tipi ile atasözleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2. Toplumda alt sosyal tabaklar / halk kesimleri atasözlerini üretmede üst tabakalara göre daha duyarlıdır. Atasözleri gündelik hayat içinde halk tabakaları tarafından daha işlevsel olarak kullanılır.

3. Atasözleri çoğu zaman ruhunda gizli gibi duran güç-iktidar ilişkilerini, eşitsizlikleri, dışlama, ötekileştirme davranışlarını yansıtır.

4. Atasözleri canlı organizmalar gibi belli koşullarda (zaman-mekân birlikteliği içinde) oluşurlar, koşullar değişince form ve içerik olarak değişirler veya gündemden düşerler.

5. Bazı atasözleri içerdiği bilgelik, sunumdaki estetik nedeniyle günümüze ulaşmayı başarırlar.

Bunları açmak gerekir.

1. Toplum tipi ile atasözleri arasında anlamlı bir ilişki vardır:

Atasözleri toplum tiplerine göre farklılık gösterir. Etkinliği ve yaygınlığı göçebe, yarı-göçebe veya feodal toplumda daha güçlü ve yaygın konumda iken modern aşamada kapitalist ve küresel sistemde daha sınırlı bir etkiye sahip olur. Modern iletişim ağları içerisinde atasözlerinin gündelik hayat içinde kullanımı gittikçe azalmaktadır.

Toplumları aşağıdaki kategorilerde sınıflandırabiliriz;

A. Geleneksel toplumlar (kırsal toplumlar)

1 Avcı-toplayıcı toplumlar (Klan, kabile)

2. Göçebe, yarı-göçebe, yerleşik toplumlar, köleci toplumlar, ataerkil yapı (aşiret, beylik, kent devletleri)

3. Feodal toplumlar (millet-ümme, krallık, imparatorluk)

B. Modern Toplumlar (Kentsel-endüstriyel – ulusal toplumlar)

A tipi toplumlardan B tipi toplumlara giderken atasözlerinin içeriği, etki alanı, değişir ve belirleyiciliği / etki gücü azalır.

Durkheim'ın "mekanik toplum", Tönnies'in "cemaat" (Gemeinschaft) dediği nüfusu az, benzerliği çok olan, farklılaşmamış ya da az farklılaşmış, kırsal geleneksel toplumlarda atasözleri etkilidir. Buna karşılık Durkheim'ın "organik toplum", Tönnies'in "cemiyet" (Gesellschaft) dediği nüfusu daha fazla, farklılaşmış kentsel, modern toplumlarda atasözleri etkinliğini yitirmeye başlar.

A tipi (Geleneksel) toplumlarda atasözleri gündelik hayatın içinde, söz veya söylemlerde daha yaygındır. Atasözlerinde gündelik hayatı kuşatan ve yaşama tarzını yansıtan nesnelere, varlıklar, benzetmeler ön plandadır.

Eski Türk toplumları göçebe/yarı-göçebe toplumlara uygun düşer. Bu toplumlardan çok sayıda atasözü Orta Asya'dan Anadolu'ya göç edenlerle birlikte gelmiştir. Savaşçı, göçebe, yarı-göçebe, kısmen toprağa yerleşmiş olan Türk boylarında doğa, yiğitlik, hayvan (özellikle at), dürüstlük, güvenlik, liderlik vb. temalı atasözleri yaygındır.

Dîvânü Lûgati't- Türk'ten alınan bazı atasözleri bu tezi desteklemektedir:

*Ateş dumansız, yiğit günahsız olmaz. (Yiğit denilen savaşçıların bazı davranışlarının hoş görülmesi gerektiği)

*Yiğidi kötüleme, atın sırtını yara etme. (Yiğidi eleştirmek atın sırtını yara etmeye benzer. (Atasözü at-yiğit benzetmesi üzerinden oluşmuş)

*Yiğit savaşta, bilgin dernekte. (Her birinin yeri ayrıdır)

*Tay yetişirse at dinlenir, oğul erleşirse (yetişirse) baba dinlenir.

*Şaşmadık atış olmaz, yanılmadık bilgin olmaz. (Ok atan ile bilgin arasında ilişki kurulmuş olması ve "bilgin de yanılabilir" fikrinin kabulü önemlidir.)

Bu atasözlerini Asya bozkırlarında duymak mümkündür. Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinde, muhtemelen ilerleme dönemlerinde de bir kısmı söylenmeye devam etmiştir. Ancak merkezi otoritenin ve bürokrasinin güçlendiği, toplumsal tabakalaşmada önemli farklılaşmaların görüldüğü dönemde bu atasözlerin bir kısmı duyulmaz olur. Bir kısmı devam eder, bunlara zaman içinde yenileri eklenir. Geçmiş unutulmaz derlenir ve söylenir ise atasözleri halkın beğeni süzgecinden geçer.

Şinasi (1826-1871) tarafından derlenip yazılan *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye* adlı Türk atasözleri kitabının 1863 yılındaki ilk baskısında 1500 kadar atasözü, 300 kadar deyim yer verilmiş; 1870 yılındaki 2. baskısında bu sayı, 2500'e ulaşmıştır. Bazı örnekler:

*Ne ekersen onu biçersin.

* Kurt kocayınca köpeğin makarası olur.

*Yavuz hırsız ev a sahibini bastırır.

*Sağır işitmez uydurur.

*At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.

*Alet işler el öğünür.

*Sabrın sonu selamettir.

*Garip kuşun yuvasını Allah yapar (Aksoy; 1993: 58).

Özellikle 1950'lerden sonra nüfusun kentlere yöneldiği, çarpık kentleşmenin yaygınlaştığı, gelir ve hayat tarzının farklılaştığı, arabesk kültürün gecekonduculardan şehre doğru indiği, kuralsızlığın (anominin) kol gezdiği, adaletsizliklerin yaşandığı dönemlerde bu atasözlerini güçlü bir ses olarak duymak mümkün değildir.

Modern-kapitalist-küresel çağın toplumlarında atasözleri gündelik hayatın içinde, söz veya söylemlerde daha az görünür. Fikir yoğunluğu, derin anlamlar içeren atasözleri yerine teknolojinin, medyanın belirlediği vasat, sınırlı sözler, söylemler öne çıkmaktadır. Medyada öne çıkan bazı sözler:

-Hafif acılar konuşabilir ama derin acılar dilsizdir!

-Ben kötü biri değilim, sen iyi biri olmamı hak etmemişsindir.

-Hayal kurmayı seviyorum, çünkü orada her şey yolunda gidiyor.

-Kusura mı bakmak istiyorsun? Git, tüm aynalar senin.

-Rüzgâr esiyorsa; Bırak söğüt düşünsün! Çınara zaten bir şey olmaz.

-Keşke herkesin ömrü, vicdanı kadar olsaydı. (milliyet.com.tr/galeri)

Öyle görünüyor ki bunlar ile atasözlerinin arasında bilgelik, yaşanmışlık, evrensellik, bakımından çok fark var. Bunlar atasözlerinin yerine geçemez onlardaki tecrübeye ve derinliğe sahip olamaz.

2. Toplumda alt sosyal tabaklar / halk kesimleri atasözlerini üretmede üst tabakalara göre daha belirleyicidir. Atasözleri gündelik hayat içinde halk tabakaları tarafından daha işlevsel olarak kullanılır

Halk kendi hayat tecrübesi içinden gördüğü eşitsizlikleri, sorunları, gerçeklikleri atasözleri sayesinde yalın bir biçimde ifade eder.

Dîvânu Lûgati't- Türk'ten örnekler:

*Birisini ihtiyara saygı gösterse uğur ve devlet bulur.

*Deve silkinse eşeğe yük çıkar.

*Beş parmak düz olmaz. (Güncel: Beş parmak bir olmaz)

*Et tırnaktan ayrılmaz. (Güncel: aynı)

*Tilki kendi yuvasını hor görürse uyuz olur. (Güncel: Aslını saklayan haramzadedir)

*Ateş alevle söndürülmez. (Güncel: Ateş ateşle söndürülmez)

*Danışıklı bilgi güzelleşir, danışsız bilgi yıpranır. (Güncel: Danışan dağ aşmış, danışmayan düz ovada şaşmış)

Gündelik hayat içinde kullandığımız bazı atasözleri:

*Gülü seven dikenine katlanır *Dikensiz gül olmaz. *Taşıma su ile değirmen dönmez *Görünen köy kılavuz istemez * Taş yerinde ağırdır *Davulun sesi uzaktan hoş gelir *Yuvayı yapan dışı kuştur.

3. Atasözleri bazen ruhunda gizli gibi duran güç-iktidar ilişkilerini, eşitsizlikleri, dışlama, ötekileştirme davranışlarını yansıtır.

Dîvânu Lûgati't- Türk'ten örnekler:

Güç-iktidar ilişkileri

- *Zorbalık kapıdan girse, töre bacadan çıkar.
- *Babanın giysileri oğula olduğunda babasını istemez
- * İki boğa çarpışır, arada gök sinek incinir
- *Başkasının yurdunda bey olacağına kendi yurdunda pabuç altı ol
- *Taşı ısırmanın öpmeli (Bükemediğin eli öpmeli)
- *Ateşle alev söndürülmez
- *Yiğitlerle vuruşma, beylerle duruşma *Kaz kopunca ördek gölü sahiplenir.
- *Yer baskısı dağ, halk baskısı bey
- *Acındırırsan arsız olur; acıktırırsan hırsız olur
- *Kötü dilli beyden, yalnız dulluk iyidir.

Günümüzde kullanılan atasözleri:

Güç-iktidar ilişkileri

- * Atlar tepişir arada eşekler ezilir.
- *Yumuşak atın çiftesi pek olur.
- *Yüksek dağın başı dumanlı olur.
- *Yüz verme arsız olur, az verme hırsız olur.
- *Zengin malı züğürdün çenesini yorar.
- *Kanı kanla yıkamazlar.

Ötekileştirme**Abdal üzerinden**

- *Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşa girince yağ oldum sanır.
- *Abdalın dostluğu köy görününceye kadar.
- *Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz.
- *Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur).

Kadın üzerinden

- * Avradı boşayan topuğuna bakmaz. (Anlamı: Karısını boşayan bu kararından geri dönmeyi göze almaz.)
- *Avradı eri saklar, peyniri deri. (Anlamı: Kadın kendini koruyamaz, erkeği korur.)
- * Avrat malı, kapı mandalı. (Anlamı; Kadının malı önemsizdir.)
- * Avrat var, arpa unundan aş yapar; avrat var, buğday unundan keş yapar.
- * Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar. (Aksoy, 1993).

4. Atasözleri canlı organizmalar gibi, belli koşullarda (zaman-mekân birlikteliği içinde) oluşurlar, koşullar değişince form ve içerik değiştirirler veya gündemden düşerler ve tamamen unutulurlar.

Dîvânü Lûgati't- Türk'ten alınan ve bugün pek söylenmeyen bazı atasözleri:

- *Kurt komşusunu yemez *Kaz sürüsü kılavuzsuz olmaz *Alacak geç kalırsa ayaklanır
- *Azığı olan adam yorulmaz *Susamışa bütün seraplar su görünür *Balık suda gözü dışarda.

- *Aşın tadı tuz, tuz çanakla yenmez. *Tembele bulut yük olur. *Tembele eşik dağ gibi.
 *Avanak misafir ev sahibini ağırlar *Yaşlı öküz baltadan korkmaz.
 *Öküz olacak buzağı öküzler arasında bellidir *Uzak yerin haberini kervan getirir.
 *Karga kaza özense butu kırılır * Kavga etmeyince düzen olmaz, tipi olmayınca hava açılmaz.

Kısmen Değişime Uğrayan ya da Aynı Fikri Savunan Atasözleri

- *Kırdaki sülünü ararken evdeki tavuğu kaçırma. (Güncel; Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olma.)
 *Bir tilki derisi iki kere soyulmaz (Güncel: Bir koyundan iki post çıkmaz)
 *İyiliği su ayağına at, başında ara. (Güncel: İyiliği denize at, balık bilmezse Hâlik bilir.)
 *Bir Toyun (din ulusunun) başı ağrısa bütün toyların başı ağrımaz. (Güncel: Ateş düştüğü yeri yakar)
 *Aslan kocalırsa fare deliğini bekler. (Güncel: Kurt kocayınca köpeklere gülünç olur)
 *Kocakarı oyun bilmez, yerim dar der. (Güncel: Oyun bilmeyen gelin yerim dar der)
 *Çifte kılıç kına sığmaz. (Güncel: İki karpuz bir koltuğa sığmaz)
 *Kuru kaşık ağza yaraşmaz, kuru söz kulağa yakışmaz. (Güncel: Boş lakırdı / laf karın doyurmaz)
 *Erdemin başı dil / Edebin başı dil. (Güncel: Baş dille tartılır / Söz adamı vezir de eder, rezil de.)
 *Kuru ağaç eğilmez, kurulu kiriş bükülmez. (Güncel: Ağaç yaşken eğilir)
 *Taşı ısıramayan öpmeli. (Güncel: Bükemediğin eli öpmeli)
 *Varolan bakır yok olan altın. (Güncel: Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur)

5. Bazı atasözleri içerdiği bilgelik, sunumdaki estetik nedeniyle günümüze ulaşmayı başarırlar.

Dîvânu Lûgati't- Türk'ten örnekler:

- *İnsan konuşarak, hayvan koklaşarak. (Güncel: Aynı)
 *Gözden irak olan gönülden de irak olur. (Güncel: Aynı)
 *Yılan kendi eğrisini bilmez, devenin boynuna eğri der. (Güncel: Aynı)
 *Su görmedikçe pabuç çıkarma. (Güncel: Dereyi görmeden paçayı sıvama.)
 *Konuk gelse uğur gelir. (Güncel: Misafir kısmeti ile gelir)
 *Ateş demekle ağız yanmaz. (Aynı)
 *Tencere demiş dibim altın, kaşık demiş ben nerdeydim. (Aynı)
 *Avcı nice av bilse, ayı da öylece yol bilir. (Aynı)
 *Erdemin başı dildir. *Erdemsizden saadet yok olur.
 *Bilge kişiyi iyi tut, onun kelimini dinle / Erdemini öğren ve bunu [öğrendiğini] uygula

Sosyolog Atasözleri ile Nasıl İlgilenmelidir? Yöntem Ne Olmalıdır?

Atasözleri toplumsaldır; toplumsal olgu olarak işlevseldir. Sosyoloji bu alanda toplumsal olguları anlamak ve açıklamak için kullandığı yöntemlerden nitel yöntemi tercih edebilir. Nitel yöntemin veri toplama tekniği olarak doküman incelemesini öne çıkarabilir. Atasözlerin anlamlarını, içeriklerini kavramak için tematik analizi uygulayabilir.

Tematik analizin aşamaları şöyle belirlenmektedir;

1. *Araştırmacının veriye aşına olması:* Verinin deşifre edilmesi (gerektiğinde), verinin tekrar tekrar okunması, ilk fikirlerin not edilmesi.

2. *İlk kodların oluşturulması*: Tüm veri seti boyunca verinin dikkat çeken özelliklerinin sistematik bir şekilde kodlanması, her bir kodla alakalı olan verilerin bir araya toplanması.

3. *Temaların aranması*: Kodların potansiyel temalar altında toplanması, tüm verilerin ilişkili oldukları olası temaların altında toplanması.

4. *Temaların gözden geçirilmesi*: Temaların, kodlanmış veri içeriğiyle (1. Düzey) ve tüm veri setiyle (2. Düzey) uyumunun kontrol edilmesi, analize ilişkin tematik ‘haritanın’ oluşturulması.

5. *Temaların tanımlanması ve isimlendirilmesi*: Her temaya ait özelliklerin sadeleştirilmesi ve analizde anlatılan hikâyenin bütünüün tanımlanması için analize devam edilmesi, her bir temanın açık bir şekilde tanımlanması ve isimlendirilmesi.

6. *Raporun hazırlanması*: Analiz için son fırsat. Somut, çarpıcı ve inandırıcı doğrudan alıntı örneklerinin seçilmesi, kodlanan veri içeriklerinin son kez analiz edilmesi, analiz sonuçlarının araştırma sorusu ve alan yazınla tekrar ilişkilendirilmesi, analizin akademik bir dille raporlaştırılması. Aşama 1: Araştırmacının veriye aşına olması (Braun, V. ve Clarke, V., 2019: 883).

Bu süreç aşağıdaki gibi gerçekleştirilmiştir;

1. Atasözleri Dîvânu Lûgati’t- Türk’ten tarandı.

2. Her bir atasözü bir kod olarak kabul edildi.

3. Kodlar (atasözleri) potansiyel temalar altında toplandı.

4. Temaların, seçilen tüm kodlarla (atasözleriyle) uyumu kontrol edildi. Temaların bütünsel bir çerçevesi çıkarılmaya çalışıldı.

5. Temaların sadeleştirilmesi ve bütünsel yapıyı ifade eden temaların öne çıkarılmasına ve ana tema / temaların bulunmasına çalışıldı.

6. Analiz sonuçlarının araştırma sorusu ve alan yazınla tekrar ilişkilendirilmesi, analizin akademik bir dille raporlaştırılması sağlandı.

Örnekler:

1.Tema: Töre

Kodlar (Atasözleri):

*Zorbalık kapıdan girse, töre bacadan çıkar.

*İl kalır töre kalmaz (İl-Yurt terkedilir, töre terk edilmez.)

*Büyüğü ululayan saâdet bulur.

*Birisini ihtiyara saygı gösterse uğur ve devlet bulur.

*Erdemsizden devlet uzaklaşır (Aslı: Erdemsizden kut çertilür) (Kut; yaşam gücü, iyilik, uğur, talih, devlette üstün güç, ilahi güç, kutsal enerji. Erdemsizden yaşam gücü/ iyilik uzaklaşır)

Temel fikirler: Töre toplumun temelidir. Töre bozulursa zorbalık gelir. Zorbalık gelirse töre gider. İl /yurt elden çıksa, gitse de töre terkedilemez.

5.Tema: Eğitim-değişim

Kodlar (Atasözleri) :

*Kuru ağaç eğilmez, kurulu kiriş düğülmez. (bükülmez) (Güncel: Ağaç yaşken eğilir)

*Gerilmiş yay teli bağlanmaz, (yüksek) dağ kementle eğilmez.

*Dağ kementle eğilmez, deniz kayıkla bügenmez.(bügenmez: kapatılmaz)

*Belgeyi bilen adam ölmez (İm Bilse er ölmes) (Güncel: Yol bilen yorulmaz, Yoldan giden yorulmaz.)

*Dikmeyince bitmez, dilemeyince bulmaz.

*Öküz ayağı olmaksızın buzağı başı olmak daha iyi.

Temel fikirler: İnsan küçük yaşta öğrenmeye başlar. Kurumuş ağaç nasıl eğilmez kırılırsa, yaş ilerledikçe yeni şeylerin öğrenilmesi zorlaşır. Kuvvet kullanarak değil akıl/alet kullanarak iş üretilir. Ekin/fidan dikilmezse mahsul alınmaz.

7.Tema: Zaman-Mekân

Kodlar (Atasözleri):

*Zaman geçer kişi duymaz, insanoğlu ebedi kalmaz.

* Zaman geçer insan duymaz, ademoğlu bengi kalmaz. (beni: sonsuz)

Bilge Kağan Orhun Abidelerinde şöyle der: *Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için türemiş* (Öd Tengri yaşar, kişi oğlu kop ölgeli törümiş)

Bu söz bu bağlamdaki atasözleri için de kaynak olmuş.

*Gözden irak gönülden de irak olur.

*Uzak yerin salığını (haberini) kervan getirir.

Temel fikirler: Zamanın sonsuzluğunu insanoğlu yaşayamaz, o ölmek için yaratılmıştır, Gözden /mekândan uzak olan muhabbetten /gönülden de uzak kalır. Kervanlar sadece mal taşımaz haber de taşır.

(Geleneksel toplumda zaman-mekân ilişkisi önemlidir, belirleyicidir. Küresel- dijital teknoloji dünyayı "küresel köy"e dönüştürerek zaman-mekân sıkışmasını yaratıyor.)

8.Tema: Bilgi-Bilge -Erdem

Kodlar (Atasözleri) :

*Danışılmış bilgi güzelleşir, danışılmamış bilgi parçalanır.

*Saadet belgesi bilgi.

*İşaret olsa yol şaşırılmaz, bilgi olsa söz sapıtılmaz.

*Devlet alameti bilgidir.

*Belli şeytan, bilinmeyen insandan iyidir.

*Şaşmadık atış olmaz yanılmadık bilgin olmaz. (Güncel: İnsan beşer kuldur şaşar.)

*Kusursuz atıcı yağmurdur, yanılmaz bilge ise yankıdır.

*Kutun işareti bilgeliktir

*Erdemin başı dildir.

*Erdemsizden saadet yok olur.

*Bilge kişiyi iyi' tut, onun kelamını dinle / Erdemini öğren ve bunu [öğrendiğini] uygula

Temel fikirler: Bilgi paylaşırsa çoğalır, fayda sağlar. Bilgi mutluluk kaynağıdır. Devlet bilgi üzerine yükselir. Bilgi-bilgelik en yüksek iyidir. Dil erdemi yansıtır.

Bu şekilde çalışıldığında tematik analizin sonunda muhtemelen aşağıdaki temalar bulunabilir. Şüphesiz farklı araştırmacılar farklı temalara ulaşabilirler fakat ortak temalar öne çıkar.

Temalar

1. Töre

2. Yiğitlik

3. Ata-oğul ilişkisi

4. Güvenlik

5. Eğitim-değişim

6. İş yapma biçimi

7. Zaman -Mekân

8. Bilgi-Bilge -Erdem

Bu temaların incelenmesi sonunda ana /çekirdek tema belirlenebilir.

Ana /çekirdek tema: Erdem

Dayanakları: Töre-bilgi-yiğitlik

Temel fikir: Geleneksel Türk toplumlarında kutun, liderliğin, devletin ve insan olmanın temeli erdemdir. Erdem ise töre, bilgi ve yiğitlik (cesaret) üzerine inşa edilir.

Sonuç ve Öneriler

Sosyoloji toplumun yaşam tarzını, kültürünü anlama amacıyla olduğu için kültürün bir ögesi olan atasözleri üzerinde çalışması doğaldır hatta zorunludur. Atasözleri kültürün sözel, geleneksel, etkin bir ögesi olarak hayatın içindedir. Toplum tiplerine göre etkinliği değişmekle birlikte her toplumda her dönemde varlığını sürdürür. Sosyoloji bu durumu görmezlikten gelemez. Özellikle kültür sosyolojisi kültürel olguları anlamak için atasözlerini incelemelidir.

Atasözleri incelenmesinde en uygun yöntem nitel yöntemdir. Nitel yöntem bağlamında tematik analiz tekniği uygulanabilir. Farklı durumları dile getiren atasözlerini belli temalar altında toplamak ve bu temalar çerçevesinde bütünsel yorumlar geliştirmek gerekir. Atasözlerinin ataerkil yapılarda, geleneksel toplumlarda oynadığı rolü, değerler sistemi ile ilişkisini, güç -iktidar ilişkilerini, toplumsal cinsiyet söylemlerindeki dışlamayı, kadınların ötekileştirilmesini belirlemek yerinde olur.

Atasözleri edebiyatın, halkbilimin ilgi alanında olduğu kadar, sosyolojinin de ilgi alanına girer. Bütün mesele sosyologların bu gerçekliğin farkında olmaları ve güçlü bir motivasyon içinde yola çıkmalarıdır.

Kaynakça

Aksoy, Ömer Asım (1993). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Braun, V. ve Clarke, V. (2019). "Psikolojiden Tematik Analizin Kullanımı". Çev. S. N. Şad, N. Özer ve A. Atli. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education, 7(2), 2148-2624.1

Dolot, Louis (1991). Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür. Çev. Özlem Nudralı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Durkheim, Emile (2016). Eğitim ve Sosyoloji. Çev. Pelin Ergenekon, İstanbul: Pinhan Yayınları.

Eser, Elvan, Yusuf Kılıç (2021). "Sümer Toplum Felsefesinin İzlerinin Atasözleri ve Deyimler Üzerinden Takip Edilmesi." Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. 8(4).1650-1686.

Giddens, Anthony (1997). Sociology, Third Edition, Cambridge: Polity Pres.

Gönen, Sinan (2006). Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hakverdioğlu, Metin (2009). "Orijinal Bir Durûb-ı Emsâl-i Osmânî Örneği Meâli'nin Atasözleri Kaside." Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,4/5, 198-208.

Kaya, Muharrem (2022). "Divanü Lugati't-Türk'ün Halk Bilim Açısından Önemi." Folklor /Edebiyat, 8

(31), 39-49.

Mahmut, Kâşgarlı (1986). Divan-ı Lügat-İt Türk, İstanbul: Toker Yayınları.

Mahmut, Kâşgarlı (2005). Divan-ı Lügat-İt Türk, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Malinowski, Bronislaw (1990). İnsan ve Kültür. Çev. Fatih Gümüş, Ankara: V Yayınları.

Par, Arif Hikmet (1993). Ata Sözlere. İstanbul: Serhat Yayınları

Robert Ezra Park - Ernest W. Burgess (2015). Şehir Çev. Pınar Karababa Kayalığı, Ankara: Heretik Yayınları.

Sağlam, Musa Yaşar. "Atasözlere ve Deyimlerde İmgelem", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 18 (1): 45-51.

Silahdaroğlu, Fikri (1997). Divan-ü Lügati't -Türk'ten Derlemeler ve Uyarlamalar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Taşdelen, Vefa (2000). "Türk Atasözlereinde Eğitim", Ankara Üniversitesi Eğitimbilimleri Fakültesi Dergisi. 33 (1): 121-135.

Ülkütaşır, M. Şakir (1972). Büyük Türk Dilcisi Kaşgarlı Mahmut. İkinci Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Weber, Max (1997). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. Çev. Zeynep Gürata. Ankara: Ayraç Yayınları.

Yılmaz, Ahmet (1999). "Müstekîm-zâde Süleymân ve Durûb-ı Emsâli'nin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi." Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (6): 225-271.